

وضعیت نشر استان مرکزی پس از انقلاب اسلامی

• آذر علی بابائی درمنی*

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

چکیده

هدف از این پژوهش، بررسی وضعیت نشر استان مرکزی پس از انقلاب اسلامی است. در این پژوهش از دو روش پیمایشی توصیفی و کتابخانه‌ای (سندی) در مراحل مختلف استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه، تعداد ۲۰ ناشر و ۲۶ کتابفروشی بوده‌اند، که دست‌کم ۵۰ درصد حجم کارشان را کتاب تشکیل می‌دهد. به علت محدود بودن جامعه آماری، از نمونه‌گیری خودداری شده و تمامی افراد جامعه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. ابزار پژوهش دو پرسشنامه (جدداً گانه) برای ناشران و کتابفروشان و مصاحبه است. در راستای جوابگویی به پرسش‌های اساسی پژوهش، نتایج به دست آمده، نشانگر تعداد تقریبی ۳۵۰ عنوان کتاب منتشر شده در موضوعات مختلف و شمارگان تقریبی ۸۰۰۰۰۰ هزار جلدی در طی سال‌های پس از انقلاب اسلامی تاکنون است. این تعداد ناشران با این عناوین منتشر شده، نشان دهنده سهم ۰/۳ درصدی از نشر ملی، توسط ناشران استان مرکزی است. بالاترین عناوین منتشر شده، متعلق به حوزه دین و مذهب با ۱۰۶ عنوان (۳۰/۲ درصد) و پس از آن علوم محض با ۵۵ (۱۵/۷ درصد) است. شمارگان متوسط هر عنوان کتاب در این سال‌ها حدود ۱۰۰۰ نسخه بوده که میزان پایین خرید کتاب در سطح استان را نشان می‌دهد. رضایت ناشران و کتابفروشان از حرفه‌شان، نسبی است. توزیع کتاب نیز در سطح استان وضعیت نامطلوبی دارد، چنانچه به گفته ناشران، از دلایل بزرگ غیراقتصادی شدن این حرفه در استان است. حضور ناشران و کتابفروشان در نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران بسیار کم‌رنگ است و این نمایشگاه پاسخگوی ناشران شهرستانی نیست. تأثیر وزارت ارشاد اسلامی بر روند کاری نشر استان با نظرات ۶۸ درصدی ناشران از همه نهادها و سازمان‌ها بیشتر است. نشر الکترونیکی با ۱۵ درصد از کل نشر استان، جایگاه چندان مهمی در نشر استان مرکزی ندارد.

کلید واژه‌ها: نشر کتاب، ناشر، کتابفروش، استان مرکزی

مقدمه

بشر پیوسته از طریق کتاب و نظام نوشتاری به مهم‌ترین رویدادهای تاریخی - فرهنگی و نیز مهم‌ترین دگرگونی‌های فکری در جوامع بشری آگاهی یافته است. هر پدیده‌ای که در جامعه رخ می‌داد، در هر مرتبه‌ای از اهمیت که بود، - بویژه نوآوری‌هایی که در جهان صورت می‌گرفت - سرانجام در کتابی از آن سخن به میان می‌آمد. پیوند تنگاتنگ کتاب با پیشرفت‌های اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی، پیوند مستحکمی بود که بعد از اختراع گوتنبرگ - یعنی چاپ کتاب - مستحکم‌تر شد، زیرا در این مرحله هر رویداد تازه اجتماعی، علمی و فرهنگی در کتاب‌های چاپی ثبت و بررسی می‌شد.

اختراع خط و چاپ، ایجاد دو شیوه و دو نظام دگرگون‌ساز در انباشتن و انتقال و بازیافتن اطلاعات است. اختراع خط، سنت شفاهی انتقال را به سنت کتبی تغییر داد و بار سنگینی از حافظه و توانایی‌های ذهنی بشر برداشت. اختراع چاپ، سنت کتبی را تقویت کرد و بر دامنه ابعاد و سرعت امکانات آن افزود و فرهنگ نوشتاری پدید آمده را قوام و استحکام بخشید. چاپ، امکان تکثیر را فراهم ساخت، محدودیت‌ها

را از میان برداشت و تهدیدی را که متوجه آثار بود برطرف ساخت، گذشته و آینده را پیوند داد و خلأ میان جوامع را پر کرد و پدیده‌ای تازه به نام ارتباط جهانی به وجود آورد که در تاریخ بشر بی‌سابقه بود. چاپ و نشر به فرهنگ بشری - چه در کلیت آن و چه در اجزای آن - شکل بخشید و حافظ موجودیت و عینیت آن شد (آذرنگ، ۱۳۸۳، ص ۱۲-۱۳).

نشر با بسیاری از جنبه‌های تاریخی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و دیگر حساسیت‌هایی که در هر جامعه‌ای هست، رویاروست؛ از همین روست که پر ماجرا، پر مخاطره، پر مسئله و در عین حال پربار و اثرگذار است. کمتر پیشه‌ای همانند نشر، سر راه تقاطع‌های فرهنگی قرار می‌گیرد؛ جریان‌های فکری به سوی آن روان و یا از آن جاری می‌شود؛ اندیشمندان، اندیشه‌جویان، هنرمندان و هنرخواهان و همه دوستداران معنویت به آن روی می‌آورند؛ طرفداران فن‌ها و تخصص‌ها بدان اقبال می‌کنند و با فرهنگ‌ترین لایه‌های اجتماع، تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان کالای فرهنگی آن هستند. پیشه‌ای که سر و کارش با این کسان و این گونه جریان‌ها باشد، پیداست که

از زیباترین پیشه‌هاست. (آذرنگ، ۱۳۸۰، ص ۲۰)

بیان مسئله

صنعت نشر- مانند هر صنعت دیگر- نیازمند برنامه ریزی، سیاست‌گذاری و سرمایه‌گذاری و زیرساخت‌هایی است تا بتواند به یک اهرم فرهنگی و اقتصادی مؤثر تبدیل شود. برخورد سطحی، سنتی و تجربی با مسئله نشر پاسخگوی نیازهای کنونی نیست؛ زیرا نشر پیوندی عمیق با تاریخ، اقلیم، فرهنگ، اقتصاد و آموزش دارد و نیازمند حرکتی چندسویه است. روشن است که این حرکت بازخورد سریع ندارد، اما درازمدت تغییرات اساسی ایجاد می‌کند؛ بنابراین پژوهش‌های بنیادی و کاربردی در زمینه نشر می‌تواند مبنای برنامه‌ریزی‌های بنیادی قرار بگیرند. (باب‌الجوائجی، ۱۳۸۱، ص ۹)

استان مرکزی، در قلب فلات ایران و تقریباً در مرکز کشور قرار دارد. از نیمه دههٔ چهل و شروع برنامه‌های تغییر ساخت اقتصادی کشور، اراک (مرکز استان مرکزی) نیز به عنوان یکی از قطب‌های صنعتی ایران انتخاب و واحدهای صنعتی بزرگ مقیاسی با کارکرد ملی، در شرق آن ایجاد می‌شود. به گونه‌ای که در سال ۱۳۵۵ اراک به عنوان شهری صنعتی شناخته شده است. (حیاتی، ۱۳۵۸، ص ۲۳۱-۲۶۴)

این استان با وجود داشتن ۱۰ شهرستان و جمعیتی افزون بر ۱۲۸۰۰۰۰ هزار نفر و جمعیت دانشجویی ۷۵۰۰۰ هزار نفری، نیاز مبرم خود را به داشتن چاپخانه‌هایی مجهز و نشری حرفه‌ای و فعال نشان می‌دهد؛ ولی متأسفانه از ۴۲ چاپخانه و ۲ لیتوگرافی موجود در استان، هیچ‌کدام قادر به چاپ یک کتاب تا مرحلهٔ آخر آن نیستند و مراحل صحافی و یابانی تهیه یک کتاب در استان مجاور- یعنی استان قم- انجام می‌شود. بیشتر ناشران عضو اتحادیه، ناشران قم هستند. بنابراین، تولیدات انتشاراتی این استان در عمل درجایی دیگر به ثمر می‌رسد. چاپ و نشر در استان مرکزی در سال‌های گذشته نوسان‌ها و افت و خیزهای زیادی داشته؛ زمانی در فراز و زمانی دیگر در فرود و با افزایش غیر چشمگیری همراه بوده که از نظر سیر کلی تابع نشر کل کشور است. با همان معضلات، همان بی‌برنامه‌گی‌ها و همان کمبودها، شاید هم اوضاع وخیم‌تری داشته باشد.

در این پژوهش، بر آنیم تا آمارهای مربوط به وضعیت نشر استان مرکزی از جمله شمارگان و پوشش موضوعی سهم استان از نشر ملی، بررسی مشکلات جامعه ناشران و کتابفروشان، میزان رضایت شغلی آنان، همچنین موانع موجود در رابطه با نهادهای مربوط و تأثیر نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران بر نشر استان مرکزی سنجیده شود.

پرسش پژوهش

۱. وضعیت نشر استان مرکزی از نظر تعداد شمارگان، عنوان‌ها، پوشش موضوعی و میزان سهم این استان از نشر ملی چقدر است؟
۲. تا چه میزان ناشران و کتابفروشان از وضعیت نشر در استان مرکزی رضایت دارند؟
۳. از نظر ناشران و کتابفروشان، وضعیت توزیع کتاب در استان مرکزی چگونه بوده است؟

۴. از نظر ناشران و کتابفروشان، نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران، چه تأثیری بر وضعیت نشر استان مرکزی دارد؟

۵. تا چه میزان نهادهای مربوطه بر روند کاری ناشران استان مرکزی تأثیر دارند؟

۶. نشر الکترونیکی، چه جایگاهی در نشر استان مرکزی دارد؟

هدف کلی

هدف کلی از این پژوهش مشخص، کردن وضعیت نشر در استان مرکزی پس از انقلاب اسلامی ایران است.

اهداف جزئی

۱. بررسی شمارگان و پوشش موضوعی عنوان‌ها منتشر شده در استان مرکزی پس از انقلاب اسلامی و سهم این استان از نشر ملی
۲. گردآوری دیدگاه‌های ناشران و کتابفروشان در رابطه با موانع موجود
۳. بررسی وضعیت توزیع و فروش کتاب در استان مرکزی
۴. بررسی تأثیر نمایشگاه بین‌المللی کتاب بر وضعیت نشر استان

مرکزی

۵. بررسی تأثیر نهادهای مربوط به نشر بر نشر استان مرکزی

۶. بررسی وضعیت نشر الکترونیکی در استان مرکزی

محدودیت‌های پژوهش

متأسفانه اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان مرکزی آمار دقیق و منسجمی از فعالیت‌های ناشران و کتابفروشان استان مرکزی در اختیار ندارد. علت آن در مورد ناشران این‌طور ذکر شد که مجوز انتشار کتاب را ناشران از خود وزارت ارشاد دریافت می‌کنند و ادارات ارشاد در سطح استان - جز هشت استان کشور- بقیه چنین مجوزی ندارند.

در مورد کتابفروشان نیز ذکر شد که فعالیت آنان زیر نظر ادارهٔ ارشاد نیست و آنها خود اتحادیه مستقل دارند. برخی از ناشران تغییر شغل داده بودند و یا به استان‌های دیگر، مانند استان تهران و یا استان قم، نقل مکان کرده بودند؛ ولی نامشان هنوز در فهرست اداره ارشاد استان مرکزی موجود است.

نگاهی به پژوهش‌های پیشین

پیشینه در ایران

حیاتی، ۱۳۵۸. او در پایان‌نامهٔ خود با عنوان «توزیع کتاب در ایران» این نتایج را به دست آورده است:

توزیع که هدف اصلی این پژوهش است، نقش مهمی در این فعالیت به عهده دارد؛ چنان‌که اگر مکانیسم توزیع به درستی انجام گیرد، ناشر می‌تواند مطمئن باشد که نتیجهٔ فعالیتش به دست خواننده خواهد رسید. در حال حاضر، به علت ناقص بودن سیستم توزیع در ایران، ناشران ناچار به پرداخت هزینه بیشتری هستند؛ همچنین توزیع غلط، برگشت سریع سرمایه را ناممکن کرده و کتاب‌های منتشر شده نیز به دست طرفداران خود نمی‌رسد. در انجام دادن این پژوهش از روش مصاحبه و استفاده از مطالب نوشته شدهٔ دیگران و داده‌های گردآوری شده از پرسشنامه‌ها، که در محل بنگاه‌های انتشاراتی و کتابفروشی‌ها و سازمان‌ها با روش گفت‌وگوهای دوجانبه تکمیل و

اختراع خط و چاپ، ایجاد دو شیوه و دو نظام دگرگون‌ساز در انباشتن و انتقال و بازیافتن اطلاعات است. اختراع خط، سنت شفاهی انتقال را به سنت کتبی تغییر داد و بار سنگینی از حافظه و توانایی‌های ذهنی بشر برداشت. اختراع چاپ، سنت کتبی را تقویت کرد و بر دامنه ابعاد و سرعت امکانات آن افزود و فرهنگ نوشتاری پدید آمده را قوام و استحکام بخشید

شده دیدگاه‌های ناشران در زمینه چاپ کتاب‌های منتشر شده علوم پزشکی و وضعیت نشر بررسی شود و با بررسی نتایج، نقش این مسائل را در وضعیت نشر کتاب‌های علوم پزشکی تعیین کند. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ناشران علوم پزشکی مستقر در شهر تهران از نظر تأمین هزینه نشر، سیستم رایانه‌ای، تبلیغ، توزیع کتاب‌ها، با مشکلات بسیاری روبه‌رو هستند. با توجه به اینکه بیشتر ناشران کتاب‌های علوم پزشکی (۷۰/۶) درصد تیراژی بین ۱۵۰۰ تا ۳۰۰۰ نسخه داشته‌اند، مشکلات موجود در چاپ و نشر کتاب‌های علوم پزشکی در اولویت اول سبب کمی تیراژ این کتاب‌ها می‌شود. در اولویت‌های بعدی، سبب گرانی، کیفیت نامطلوب و کهنگی مطالب این کتاب‌هاست. (نقدی، ۱۳۷۸)

حسینی، ۱۳۷۸. پایان نامه خود را با عنوان «بررسی وضعیت نشر کتاب در استان خراسان (۱۳۷۳ - ۱۳۷۷) و ترسیم وضعیت مطلوب» را با روش پیمایشی تحلیلی انجام داده است:

هدف از این پژوهش، بررسی وضعیت نشر استان خراسان طی دوره پنج ساله ۱۳۷۳ تا ۱۳۷۷ با تکیه بر آمارهای موجود و بررسی دیدگاه ناشران و کتابفروشان با نظرخواهی از آنان است. برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه، مصاحبه و مطالعه منابع استفاده شده است. جامعه آماری آن دسته از ناشران خراسانی هستند که دست کم یک کتاب منتشر کرده‌اند (۱۰۱) ناشر و کتابفروشی‌هایی که دست کم ۵۰ درصد حجم آنها را کتاب تشکیل می‌دهد (حسینی، ۱۳۷۸). فرضیه‌های پژوهش:

۱. نشر کتاب در استان خراسان نسبت به کل کشور در وضعیت مطلوب قرار دارد.
۲. نشر کتاب در این استان طی سال‌های ۷۳ تا ۷۷ رشد مطلوبی نداشته است.
۳. کمتر از ۵۰ درصد ناشران استان به طور فعال و تخصصی به کار نشر مشغول‌اند.
۴. بیش از ۵۰ درصد ناشران و کتابفروشان از وضعیت موجود ناراضی هستند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در سال ۷۷ حدود ۳/۹ درصد از عناوین کل کشور در استان خراسان تولید شده است. از نظر میزان رشد، از سال ۷۳ تا ۷۷ در کل سیر نزولی طی کرده است، و از ۲/۵ درصد در سال ۷۴ به ۲ درصد رشد منفی در سال ۷۷ سقوط

استفاده شده است. در مورد کتابفروشی‌ها دو نوع پرسشنامه جداگانه تنظیم شده؛ یکی برای آنهایی که انتشارات داخلی را می‌فروشند و دیگری برای آنهایی که انتشارات خارجی را می‌فروشند. به طور کلی، می‌توان گفت که این اطلاعات در همه مراحل هماهنگی با اطلاعات گردآوری شده از طریق مصاحبه است. کتابفروشان نیز پایین بودن میزان کتابخوانی، سودآور نبودن کتابفروشی، توزیع نادرست، عدم تبلیغ برای کتاب و بالا بودن قیمت کتاب نسبت به درآمد مردم را از مشکلات خود برشمرده‌اند. (حیاتی، ۱۳۵۸)

حری، ۱۳۷۴. در پژوهشی با عنوان «قیمت کتاب در طول برنامه پنج ساله اول توسعه (۱۳۶۸ - ۱۳۷۲)» به این نتایج رسیده است: هدف از این طرح پژوهش، نشان دادن قیمت واقعی کتاب در مقایسه با شاخص کلی کالاهای دیگر در سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ است. در اجرای این طرح از کتابنامه‌های مربوط به دوره مورد نظر (۱۳۶۸ - ۱۳۷۲) فیش‌برداری و سپس فیش‌ها با توجه به پرسش‌های اساسی پژوهش هر بار تنظیم مجدد شده و داده‌های مربوط استخراج و سپس در جدول‌هایی درج شده است. قیمت کتاب همان قیمتی است که پشت جلد یا هر جایی در کتاب منعکس شده باشد. در محاسبات این بررسی افست‌ها و نیز چاپ‌های مختلف قرآن کریم محاسبه نشده است. رابطه قیمت کتاب با دیگر کالاها سنجیده شده است. شاخص کالاها در فاصله سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲، رشد چشمگیری را نشان می‌دهد که در حدود ۲/۳۵ برابر افزایش داشته است. در قیاس با شاخص کلی کالاها قیمت کتاب در سال‌های ۱۳۶۹، ۱۳۷۰ پایین‌تر بوده است. تنها در سال ۱۳۷۲ قیمت کتاب نسبت به شاخص کلی کالاها، افزایش چشمگیری را نشان داده است.

رابطه قیمت کتاب با درآمد متوسط جمعیت نیز سنجیده شده و این نتایج به دست آمده که هر ایرانی در طول برنامه پنج ساله اول، مبلغ ۶۳۶۴ ریال صرف کتاب کرده است. (فرض بر این است که همه کتاب‌ها منتشر شده فروش رفته باشند). به عبارت دیگر، هر ایرانی سالانه ۱۲۷۳ ریال برای خرید کتاب صرف کرده، که این رقم حدود یک هزارم متوسط درآمد سالانه خانوار روستایی و چیزی کمتر از یک دو هزارم متوسط درآمد سالانه خانوار شهری بوده است. با توجه به یافته‌های این بررسی، در طول برنامه پنج ساله اول، ۳۷۰۵۷ عنوان کتاب منتشر شده و سهم هر ایرانی از تیراژ کلی کتاب‌ها پنج نسخه، یعنی سالانه یک نسخه کتاب بوده است.

در مجموع، نه تعداد عناوین، نه میزان تیراژ کتاب و نه قیمت متوسط و نسبت آن با درآمد جمعیت چنان نیست که سهم قابل‌اعتنایی را در زندگی اجتماعی و اقتصادی مردم به خود اختصاص دهد. البته قیمت کتاب در مقیاس خرد برای گروه‌های کم‌درآمد جامعه گران است، چون در میانگین‌های آماری معمولاً درآمدهای پایین در سایه درآمدهای بالا پنهان می‌ماند، حال آنکه در خرید کتاب - به عنوان امری واقعی - خریدار کتاب قیمت کتاب را با درآمد اندک خود می‌سنجد. (حری، ۱۳۷۴)

نقدی، ۱۳۷۸. در پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت چاپ و نشر کتاب‌های علوم پزشکی از دیدگاه ناشران» این نتایج را گرفته است: پایان‌نامه با روش پیمایشی انجام شده است. در این پژوهش سعی

کرده است. (۸)

علیا دوتیقی، ۱۳۸۰. در پژوهش خود با عنوان «بررسی وضعیت نشر در استان آذربایجان شرقی» این نتایج را به دست آورده است: پایان نامه با روش پیمایشی انجام شده و هدف از پژوهش، جمع آوری دیدگاه ناشران استان آذربایجان شرقی در مورد دشواری‌های فرهنگی و کاری آنها، آگاهی از موانع و مشکلات موجود در کار چاپ و نشر در این استان، بررسی وضعیت مطالعه و نیازهای جامعه کتابخوان، با بررسی آماری و میزان فروش کتابها با موضوعات مختلف است. جامعه مورد مطالعه، تمامی ناشران استان آذربایجان شرقی (۱۷۰) ناشر و ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که پس از کتاب‌های درسی، به ترتیب کتاب‌هایی با موضوعات ادبیات، هنر، علوم عملی و علوم محض و کودکان، بیشترین میزان انتشارات را دارند. شمارگان متوسط در استان ۳۰۰۰ نسخه است. عملکرد اتحادیه ناشران این استان نیز پذیرفتنی نیست. (علیا دوتیقی، ۱۳۸۲)

مه‌دیانی، مرتضوی، ۱۳۸۲. پژوهشی با عنوان «سیمای نشر کتاب در ایران طی دو دهه اخیر» را انجام داده‌اند. این پژوهش از نوع مطالعات اسنادی که منابع ثانویه داده‌های مربوط به تولید و نشر کتاب را مبنای بررسی خود قرار داده است. هدف از اجرای این طرح پژوهشی، فراهم آوردن منابعی از اطلاعات و آگاهی در مورد سیر تحولات نشر کتاب در سال‌های پس از انقلاب بوده است تا با شیوه‌های علمی، مبنایی برای راهنمایی سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های آینده به دست آید. برای گردآوری اطلاعات کتاب‌های منتشر شده از کتاب کارنامه نشر و برای مقایسه روند نشر کتاب در ایران با چند کشور منتخب، از سالنامه آماری یونسکو استفاده شده است.

یافته‌های این طرح پژوهشی نشان می‌دهد که در ۲۴ سال گذشته - یعنی سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۱ - ۲۴۹۵۵ عنوان کتاب در ایران منتشر شده و نشر کتاب در این مدت میانگین نرخ رشدی حدود ۲۲ درصد داشته است. در این دوره، دین با برخورداری از ۵۲۴۶۳ عنوان کتاب، ۲۱ درصد سهم از کل کتاب‌های منتشر شده در ردیف نخست و ادبیات و علوم عملی به ترتیب با ۲۰/۶ و ۱۲/۱ درصد سهم، در ردیف‌های دوم و سوم قرار گرفته‌اند. رده‌های کلیات و فلسفه و روان‌شناسی و هنر با برخورداری از کمترین سهم، مرتبه‌های پایانی این مقایسه را به دست آورده‌اند.

مهم‌ترین متغیر اثرگذار بر افت و خیزها و تحولات آمار نشر کتاب در ایران، تحولات اجتماعی ذکر شده، که پس از انقلاب اسلامی در ایران رخ داده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سال‌های نخستین همزمان با دوران جنگ تحمیلی دوره رکود فرا می‌رسد (میانگین نرخ رشد ۵ درصد، در فاصله سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۵) شاهد بهبود در آمار نشر کتاب هستیم که این آمار با میانگین نرخ رشد (۱۰ درصد)، دوباره در حال رونق گرفتن است.

در سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۱ رشد تولید کتاب آهنگی تندتر (میانگین نرخ رشد ۱۲ درصد) به خود می‌گیرد. در بخش پایانی این پژوهش نیز روند آمار نشر کتاب در ایران با کشور های مصر، ترکیه، مالزی، فرانسه و انگلیس مقایسه شده است. این مقایسه نشان می‌دهد

که در سال‌های ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۵ (۱۳۷۱-۷۴) کشور ایران با متوسط آمار نشر ۹۲۲۱ عنوان، در این مجموعه همواره در ردیف سوم قرار داشته و نسبت به سه کشور ترکیه، مصر، مالزی، جایگاه برتری داشته است. در همین دوره، کشور فرانسه با متوسط انتشار سالانه ۵۰۴۵۷ عنوان، یعنی حدود نصف آمار نشر انگلستان در ردیف دوم است. کشور مصر نیز با متوسط سالانه ۲۵۷۴ عنوان در سال، آخرین رتبه را داراست. (مه‌دیانی، ۱۳۸۳)

نظر بلند، ۱۳۸۳. در پژوهشی با عنوان «بررسی تطبیقی وضعیت نشر کتاب در ایران طی برنامه‌های دوم و سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۳ - ۱۳۸۲)» به این نتایج رسیده است: این پژوهش با هدف تعیین و مقایسه وضعیت نشر کتاب در ایران در برنامه دوم و سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۳-۱۳۸۲) صورت گرفته و در آن از دو روش کتابخانه‌ای و پیمایشی استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه شامل همه کتاب‌های منتشر شده در ایران در طی برنامه‌های دوم و سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و همچنین ۵۱۳ ناشر دولتی و خصوصی فعال در این سال‌هاست.

نتایج نشان می‌دهد که آمار نشر کتاب در سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۲ رشد چشمگیری داشته و آمار نشر کتاب در این مدت از ۱۰۲۳۶ عنوان در سال ۱۳۷۳ به ۳۶۹۰۷ عنوان در سال ۱۳۸۲ رسیده است. پراکندگی موضوعی نیز به ترتیب، کتاب‌های حوزه دین، کودکان و نوجوانان و ادبیات همواره بیشترین و کتاب‌های حوزه کلیات، فلسفه و روان‌شناسی و هنر همواره کمترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند.

همچنین وضعیت نشر کتاب در برنامه سوم توسعه نسبت به برنامه دوم رشد بیش از دو برابر داشته است. در کل، حمایت بیشتر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی از ناشران، وضع قوانین و مقررات روشن، تقویت اقتصاد صنعت چاپ و نشر کشور، در نظر گرفتن تسهیلات مالی بیشتر برای ناشران، اعطای وام‌های مدت‌دار، بخشودگی مالیاتی و ایجاد بازارهای فروش کتاب از جمله مواردی است که در بهبود وضعیت نشر کتاب کشور مؤثر خواهد بود. (نظر بلند، ۱۳۸۳)

اوصیا، ۱۳۸۴. در پژوهشی با عنوان «بررسی نشر و توزیع کتاب در استان مازندران در سال‌های (۱۳۷۸-۱۳۸۲)» به این نتایج رسیده است:

پایان نامه را با روش پیمایشی توصیفی انجام شده و هدفش بررسی وضعیت نشر و توزیع کتاب در استان مازندران در سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۲ است. جامعه پژوهش شامل ۱۸ نفر ناشر و ۱۰۲ نفر کتابفروش است که دست کم ۵۰ درصد حجم کارشان را کتاب تشکیل می‌دهد. به علت محدود بودن جامعه آماری از نمونه‌گیری خودداری شده و تمامی افراد جامعه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. شیوه گردآوری اطلاعات از طریق مصاحبه و تنظیم دو پرسشنامه برای کتابفروشان و ناشران انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که در سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۲ اصلی‌ترین مشکل ناشران و کتابفروشان غیر اقتصادی بودن این حرفه است که مهم‌ترین دلیل آن پایین بودن سرانه مطالعه در کشور و وضعیت اقتصادی مردم است که موجب

بسیار کم است. عمده‌ترین مشکل ناشران در این کشور کمبود سرمایه است. به همین دلیل، تولید یک کتاب از زمانی که نویسنده آن را به ناشر تحویل می‌دهد، تا زمانی که ناشر آن را به چاپ می‌رساند، ممکن است چند سال به طول بینجامد و در نتیجه ناشران بزرگ کنیا انگیزه کافی در کار خود ندارند.

کنیا ۴۰ درصد از کتاب‌های علمی مورد نیاز خود را از دیگر کشورها وارد می‌کند، بنابراین انتشار کتاب‌های، فنی و کتاب‌های مرجع، بایستی توسط ناشران محلی مورد توجه قرار گیرند. مدارس و دانشگاه‌ها و مراکز آموزش از نظر نیاز به منابع اطلاعاتی نیازسنجی شوند. در مجموع، صنعت نشر موجود در کنیا باید توسط افراد و سازمان‌های حرفه‌ای و آموزش دیده و متخصص که مهارت مدیریتی نیز دارند، مورد بررسی قرار گیرد. (چاکاوا، ۱۹۹۶)

«نشر در اسکاتلند در سال ۱۹۹۷»^۳ این رساله تحقیقی، به وسیله انجمن ناشران اسکاتلند با عنوان «نشر در اسکاتلند در سال ۱۹۹۷» انجام شده است. هدف از این رساله تحقیقی، بررسی پیشینه نشر و میزان فعالیت‌های جاری مؤسسه‌های انتشاراتی اسکاتلند است و همچنین نشان دادن چهارچوب محتوایی نشر این کشور که زیر نظر سلطنت متحده بریتانیا و اروپا قرار دارد.

نشر امروز در اسکاتلند، طیف کلی این صنعت را در برمی‌گیرد، که شامل داستان، شعر، زندگینامه، تحقیقات دانشگاهی، عکاسی کودکان، نقشه‌های راهنما، شغل و خودیاری، هنر و موسیقی، تاریخ، کتاب‌های مرجع و پزشکی است. انجمن مؤسسه‌های انتشاراتی در اسکاتلند ۷۱ عضو دارد. اغلب این شرکت‌ها از حجم کوچک گرفته تا متوسط، مؤسسه‌های مستقلی هستند که در طول ۲۰۰ سال اخیر رشد یافته‌اند. پیشرفت وضع نشر در اسکاتلند از حدود ۲۰۰ سال پیش شروع شد، یعنی در زمانی که در ادینبورگ با لندن به عنوان پایتخت چاپ در دنیای انگلیسی زبان در چالش بود. بعدها بسیاری از شرکت‌های انتشاراتی به لندن نقل مکان کردند یا از سوی شرکت‌های چندملیتی خریداری شدند، یا از صحنه نشر اسکاتلند ناپدید گشتند، ولی در نهایت با پیشرفت تکنولوژی در سال‌های اخیر ساختار این صنعت دگرگون شد و رشد یافت. اکنون اسکاتلند حقوق کتاب‌های جلد شمیم خود را به لندن و دیگر کشورهای قاره اروپا می‌فروشد و فهرست عناوین انتشارات این کشور به زبان‌های فرانسه، آلمانی، اسپانیایی، سوئدی، هلندی، فنلاندی و نیز ژاپنی منتشر شده است. اسکاتلند ناشرانی دارد که جوایز مهمی از بریتانیا دریافت کرده‌اند و نویسندگان برجسته‌ای به جامعه از طریق آنان معرفی شده است. صنعت نشر در اسکاتلند کمک بزرگی به اقتصاد این کشور می‌کند، به طوری که سالانه برای ۳۰۰۰ هزار نفر ایجاد شغل می‌کند. همچنین مبلغی حدود ۶۰۰۰۰۰۰۰ پوند برای اقتصاد این کشور درآمدزایی دارد که ۳۱ درصد آن مربوط به صادرات کتاب است. نشر اسکاتلند یکی از مشهورترین ناشران کتاب‌های پزشکی را در ادینبورگ دارد و همچنین یک مؤسسه مهم بسته‌بندی کتاب با فروش سالانه بیش از ۷ میلیون کتاب به مجله‌های تخصصی، که خود نوعی درآمد اقتصادی کلان است. انجمن ناشران اسکاتلند، هر ساله ۳۰۰۰ عنوان جدید بیرون می‌دهد و اینها افزون بر خدمات عظیم و بی‌شماری است که به

حذف خرید کتاب از سبد خانواده‌ها شده است. از سویی نیز در حاشیه قرار گرفتن ناشران و کتابفروشان استان مازندران، فعال نبودن انجمن فرهنگی و اداره‌های فرهنگ و ارشاد و اسلامی استانی و محلی استان مازندران، قائل نبودن تفاوت میان ناشران تهرانی و شهرستانی، از جمله مشکلات ناشران و مشکلات کتابفروشان استان مازندران است. ایجاد بانک اطلاعاتی و نظام اطلاع‌رسانی کارآمد در زمینه آمار و ارقام نشر، معرفی آثار مربوط به نشر مازندران توسط شبکه محلی، ایجاد زیرساخت متناسب توسط دولت برای نشر محلی و یا نشر استانی از پیشنهاد‌های این پژوهش است. (اوصیا، ۱۳۸۴)

پیشینه‌های خارج از ایران

اعظم، ۱۹۹۵. این پایان‌نامه با عنوان «نشر در مالزی» به بررسی محیط بازار یابی و اثر آن بر رفتار کتابخوانی انجام گرفته است. نشر، نقش اساسی بر توسعه همه جانبه جامعه دارد. یکی از این وجوه، اثر نشر بر جنبه‌های اجتماعی و میزان تأثیر آن بر اقتصاد یک کشور است. هدف این پژوهش توجه بیشتر به تأثیر ایزاری نشر جهت بهبود بخشیدن به وضعیت جامعه است که به طور ویژه، بازار یابی را در همه ابعادش به روی فرایند نشر در سطح بین‌المللی، ملی و سطوح صنعتی بررسی می‌کند. پژوهشگر امید دارد که برخی از جنبه‌های محیطی مؤثر بر نشر را به تصویر بکشد. برای به تصویر کشیدن سناریوی نشر و نشان دادن جنبه‌های اثرگذار بر آن، عوامل مختلفی مورد توجه قرار گرفته‌اند که تأثیر محیط بازار یابی که خود از عوامل اجتماعی، سیاسی و تجاری تشکیل شده، بر صنعت نشر بازبینی شده است. در نهایت پژوهشگر عواملی را در راستای بهتر شدن بازار یابی که در سیستم‌های دیگر تجارت اقتصاد هم ارائه می‌شوند، پیشنهاد کرده است. (اعظم، ۱۹۹۵)

چاکاوا، ۱۹۹۶. این طرح پژوهشی با عنوان «صنعت نشر کنیا: بی‌نیازی و وابستگی» با هدف مشخص کردن و شرح دادن ریشه‌ها، موفقیت‌ها و ضعف‌ها و مشکلات و چالش‌های صنعت نشر کتاب در کنیا انجام گرفته است. در این پژوهش وضعیت ناشران و میزان انتشارات این کشور در زمینه‌های موضوعی مختلف مورد بررسی شده است. بررسی زمینه‌های موضوعی منتشر شده در این کشور نشان می‌دهد که کتاب‌های مذهبی بیشترین و کتاب‌های کلیات، کمترین تعداد کتاب‌های منتشر شده را تشکیل داده‌اند. انتشار کتاب‌های کودکان و نوجوانان رو به گسترش و افزایش است و کتاب‌های علمی و تحقیقاتی کمتر در خود کشور تولید می‌شوند و بیشتر صادراتی هستند. یافته‌های این طرح پژوهشی نشان می‌دهد که سیاست‌های دولتی برای کنترل، نظارت، هماهنگی و قانونگذاری صنعت انتشارات در این کشور موجود نیست و صنعت نشر از حمایت‌های دولتی در جهت اصلاح سیستم و ساختار برخوردار نیست.

صنعت نشر کنیا تنها زمانی می‌تواند به استقلال و بی‌نیازی برسد که توسط دولت حمایت و کنترل شود و طرح‌هایی که برای توسعه این صنعت طراحی می‌شوند، تصویری از نیازها و کمبودهای کنونی این صنعت را در خود منعکس کند. تعداد نیروهای آموزش دیده و حرفه‌ای در حوزه‌هایی مانند ویرایش، طراحی، تولید و بازار یابی کتاب

فرهنگ و آموزش و زندگی کشور انجام می‌دهد. (نشر در اسکاتلند، ۱۹۹۷)

احمد شیخ، ۱۹۹۸. پژوهشی با عنوان «نشر کتاب در پاکستان» انجام داده که هدفش نشان دادن عوامل مؤثر بر رشد صنعت نشر در کشور پاکستان است.

تحقیق در باره چهار سازمان اصلی «انجمن ملی کتاب پاکستان» «بنیاد ملی پاکستان» «دفتر یونسکو در پاکستان» و «انجمن ناشران و فروشندگان کتاب پاکستان» انجام شده است که رشد صنعت نشر را در یک کشور در حال توسعه با در نظر گرفتن عوامل زیر بررسی می‌کند:

نظام‌های آموزشی که بر عادت مطالعه تأثیر دارند، مسائل چاپ و توزیع، سطح مواد، موقعیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، وضعیت کتابخانه‌ها، نظام‌های کنترل کتاب‌شناختی، تغییرات وضعیت سیاسی، حمایت دولت در زمینه سیاست اطلاع‌رسانی، نظارت بر حق تألیف، شبکه کتابخانه‌ها، انجمن‌های تجارت کتاب و امکانات فنی آموزشی است. (احمد شیخ، ۱۹۹۸)

باگز، ۲۰۰۵. پایان‌نامه دکتری خود را با عنوان «منابع جغرافیایی، مزایای رقابتی و تخصصی شدن در میان خانه‌های نشر کتاب در فرانکفورت و برلین» انجام داده و به این نتایج نیز دست یافته است: او در پژوهش خود نقش اقتصاد خارجی و هزینه فعالیت‌های مربوط به مکان را در مورد پیشبرد موقعیت‌ها و امتیازهای رقابتی و تخصصی کردن نشر کتاب در آلمان را بررسی کرد. در این رقابت، شش شهر برای مقام برتر در میان این درجه‌بندی شهری با هم رقابت می‌کنند. در حالی که مونیخ دارای رتبه نخست شده، برلین و فرانکفورت با فاصله کمی پشت سر آن قرار دارند. اگر چه این یک درجه‌بندی شهری (میان شهرها) است که در آن هیچ کدام از این شهرها به طور آشکار بر صنعت محصولات فرهنگی مسلط نشده‌اند. در این پژوهش نشان داده شده که هر شهری در نوعی خاص از عناوین کتاب متخصص است. این پژوهش در مورد اصول جغرافیایی، تخصصی کردن و مزایای رقابتی در تجارت آلمان تحقیق کرده است.

این تحقیق مصاحبه‌های اساسی را با ۸۵ ناشر در فرانکفورت و برلین انجام داده، مصاحبه‌های غیررسمی، منابع آرشیوی و داده‌های درجه دو آماری نیز به این تحلیل تحکیم بخشیده است. هنگام تفسیر این داده‌ها، امتیازهایی که از نشر کتاب در هر یک از این شهرها به دست آمده، مشخص‌کننده، مکان‌یابی ناشران در سراسر آلمان است. این امتیازات شامل درونداد - برون‌داد سامانه و سرایت دانش در بازار کار محلی است؛ اگر چه اختلافات زیاد منطقه‌ای وجود دارد. فرانکفورت در چاپ عنوان‌های عمومی متخصص است و برلین در چاپ کتاب‌های علوم اجتماعی تخصص دارد. در حقیقت صنعت فرانکفورت اگر چه کوچک‌تر است، اما عملکرد بهتر و سودآوری بیشتر و بزرگ‌تری را داشته است. (اعظم، ۱۹۹۵)

صنعت نشر - مانند هر صنعت دیگر - نیازمند برنامه ریزی، سیاست‌گذاری و سرمایه‌گذاری و زیرساخت‌هایی است تا بتواند به یک اهرم فرهنگی و اقتصادی مؤثر تبدیل شود. برخورد سطحی، سستی و تجربی با مسئله نشر پاسخگوی نیازهای کنونی نیست

موجود یک پدیده به کار می‌رود، (پاول، ۱۳۷۹، ص ۹۵) در پژوهش حاضر نیز برای بررسی و تعیین وضعیت موجود چاپ و نشر در استان مرکزی با گردآوری داده‌های مناسب از جامعه ناشران و کتابفروشان این استان، روش پیمایشی توصیفی به کار رفته است.

همچنین از آنجایی که بخشی از اطلاعات مربوط به وضعیت نشر کتاب در استان مرکزی است، با مراجعه به آمارهای موجود در پایگاه اطلاعاتی خانه کتاب و راهنمای ناشران و کتابفروشان کشور فراهم شده، از روش سندی (کتابخانه‌ای) نیز استفاده شده است.

جامعه مورد مطالعه و تعداد نمونه

جامعه آماری شامل تمام ناشران دولتی و خصوصی در سطح استان مرکزی و کتابفروشان که دست‌کم ۵۰ درصد حجم موجودی آنها را کتاب تشکیل دهد. جامعه حاضر، شهرهای استان مرکزی، اراک، آشتیان، تفرش، خمین، دلیجان، زرنديه، ساوه، سرپند، کمپجان و محلات است.

نمونه‌گیری

در نمونه‌گیری از جامعه تحقیق به علت محدود بودن جامعه، از روش سرشماری استفاده شده است. به این ترتیب، تعداد ۲۰ ناشر و ۲۶ کتابفروش در سطح استان مرکزی جامعه پژوهش را در برمی‌گیرد.

ابزار و شیوه گردآوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش، پرسشنامه به صورت جداگانه برای ناشران و کتابفروشان و مصاحبه با یک‌یک آنهاست. همچنین از روش کتابخانه‌ای (سندی) در تدوین مباحث نظری و پیشینه‌های تحقیق نیز استفاده شده است. برای نوشتن تاریخچه نشر استان مرکزی، علاوه بر استفاده از اسناد موجود، از روش مصاحبه با افراد ذربط نیز بهره‌برداری شده است. برای تکمیل اطلاعات مربوط به ناشران و آمار و شمارگان کتاب‌های منتشر شده، به خانه کتاب مراجعه شد و با همکاری این مرکز بقیه اطلاعات گردآمد.

پاسخ به پرسش‌های پژوهش

پرسش ۱: وضعیت نشر استان مرکزی از نظر تعداد شمارگان، عناوین، پوشش موضوعی و میزان سهم این استان از

روش پژوهش و توجیه روایی آن

با توجه به اینکه روش پیمایشی معمولاً برای تعیین وضعیت

جدول ۲: تعداد و درصد ناشران فعال سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۳ در استان‌های کشور

نام استان	تعداد ناشر	درصد
تهران	۲۹۱۸	۶۸
قم	۵۳۷	۱۳
خراسان رضوی	۲۳۴	۶
اصفهان	۱۳۸	۳
آذربایجان شرقی	۷۲	۲
فارس	۵۸	۱
همدان	۴۱	۱
مازندران	۳۶	۰/۸
گیلان	۳۰	۰/۷
خوزستان	۲۵	۰/۶
یزد	۲۰	۰/۵
کرمان	۱۶	۰/۳
آذربایجان غربی	۱۶	۰/۳
مرکزی	۱۵	۰/۳
اردبیل	۱۳	۰/۳
زنجان	۱۳	۰/۳
کرمانشاه	۱۲	۰/۲
گلستان	۱۱	۰/۲
بوشهر	۱۰	۰/۲
قزوین	۱۰	۰/۲
سمنان	۹	۰/۲
کردستان	۸	۰/۲
چهارمحال و بختیاری	۷	۰/۱
سیستان و بلوچستان	۶	۰/۱
ایلام	۴	۰/۱
خراسان جنوبی	۳	۰/۱
لرستان	۳	۰/۱
هرمزگان	۳	۰/۱
کهگیلویه و بویراحمد	۲	۰/۱
خراسان شمالی	۰	۰

نشر ملی چقدر است؟

جدول ۱: وضعیت نشر استان مرکزی از نظر عناوین، شمارگان

و پوشش موضوعی

موضوع	عنوان		شمارگان	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کلیات	۱۵	۴/۲	۳۹۰۰۰	۳/۲
روان‌شناسی و فلسفه	۹	۲/۵	۲۴۵۰۰	۲/۸
دین و مذهب	۱۰۶	۳۰/۲	۲۲۰۰۰۰	۲۴/۴
علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی و تربیتی	۲۷	۷/۷	۸۲۰۰۰	۹/۱
زبان	۲۵	۷/۱	۶۵۰۰۰	۷/۲
علوم محض	۵۵	۱۵/۷	۱۲۲۰۰۰	۱۳/۵
علوم کاربردی	۴۲	۱۲	۱۱۰۰۰۰	۱۱/۵
هنر	۴	۱/۱	۱۰۵۰۰	۱/۱۶
ادبیات	۴۴	۱۲/۵	۱۰۰۰۰۰	۱۱/۱
تاریخ	۱۵	۴/۲	۳۲۰۰۰	۳/۵
جمع	۳۴۲	۱۰۰	۸۰۰۰۰۰	۱۰۰

شمارگان یعنی ۱۰۵۰۰ (۱/۱۶ درصد) نیز به حوزه هنر تعلق دارد. بر اساس آمار استخراج شده از کتاب راهنمای ناشران و کتابفروشان که هر ساله توسط خانه کتاب منتشر می‌شود و آخرین آن هم مربوط به آخر سال ۱۳۸۳ است، سهم استان مرکزی از نشر ملی با ۱۵ ناشر فعال ۰/۳٪ از نشر کل کشور است؛ ملاحظه می‌شود که سهم بسیار ناچیزی از نشر کشور را تشکیل می‌دهد.

پرسش ۲: از نظر ناشران و کتابفروشان وضعیت توزیع کتاب در استان مرکزی چگونه بوده است؟
جدول ۳: توزیع فراوانی میزان مطلوب بودن توزیع کتاب در سطح استان از دیدگاه ناشران

میزان مطلوبیت توزیع	تعداد	درصد
متوسط	۷	۳۵
زیاد	۲	۱۰
بسیار ضعیف	۱۰	۵۰
بدون پاسخ	۱	۵
جمع	۲۰	۱۰۰

جدول شماره ۳، بیشتر ناشران (۱۰ نفر ۵۰ درصد) وضعیت توزیع کتاب در سطح استان را بسیار ضعیف می‌دانند و تنها (۲ نفر ۱۰ درصد) از آنان این وضعیت را مناسب می‌دانند.

با توجه به جدول شماره ۱ درمی‌یابیم که در سال‌های (۱۳۷۰ - ۱۳۸۴) یعنی از سالی که نخستین مجوز برای نخستین ناشر این استان صادر شده، بالاترین میزان عنوان کتاب در موضوع دین و مذهب با ۱۰۶ عنوان (۳۰/۲) است و کمترین میزان عنوان منتشر شده، متعلق به هنر با ۴ عنوان (۱/۱ درصد) است. بالاترین شمارگان ۲۲۰۰۰۰ (۲۴/۴ درصد) نیز متعلق به حوزه دین و مذهب است و پایین‌ترین

جدول ۴: توزیع فراوانی شیوه توزیع کتاب‌های منتشر شده ناشران

روش‌های توزیع	تعداد	درصد
خود توزیع	۵	۲۵
مؤسسه‌های پخش	۲	۱۰
مبادله	۱	۵
همه موارد	۱۲	۶۰
جمع	۲۰	۱۰۰

بر اساس داده‌های جدول شماره ۶۲۰ نفر (۶۸/۹ درصد) از ناشران به تأثیر بدون قید و شرط وزارت ارشاد اسلامی بر وضعیت نشر استان عقیده دارند و ۸ نفر (۲۷ درصد) از ناشران بر تأثیر اتحادیه ناشران علاوه بر وزارت ارشاد نیز اذعان دارند. ناشران وجود نهادهای دیگر را بر روند نشر بدون تأثیر می‌دانند.

پرسش ۴: نشر الکترونیکی چه جایگاهی در نشر استان مرکزی دارد؟

بر اساس داده‌های پرسشنامه، سه نفر (۱۵ درصد) که در سطح استان محصولات نشر الکترونیکی دارند، کمتر از ۲۵٪ محصولات آنان الکترونیکی است. از تعداد سه نفری که محصولات الکترونیکی در سطح استان ارائه می‌دهند ۱ نفر (۵ درصد) کتاب‌های الکترونیکی (روی شبکه) online را داراست. ۱ نفر (۵ درصد) منابع الکترونیکی (روی CD) ارائه می‌دهد و ۱ نفر (۵ درصد) هم کتاب الکترونیکی (روی شبکه) و هم منابع الکترونیکی (روی CD) و هم مجلات الکترونیکی (روی شبکه) را ارائه می‌دهند.

نتیجه گیری

۱. بالاترین میزان عنوان کتاب‌های منتشر شده در سال‌های (۱۳۷۰-۱۳۸۴) ۱۰۶ عنوان (۳۰/۲ درصد) متعلق به موضوع دین و مذهب و پس از آن بیشترین تعداد عنوان در حوزه علوم محض با ۵۵ عنوان (۱۵/۷ درصد) و بعد، ادبیات با ۴۴ عنوان (۱۲/۵ درصد) بالاترین تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده در این ۱۴ سال یعنی از ابتدای شروع کار ناشران رسمی استان مرکزی تا به حال است. مشاهده می‌شود که تعداد عناوین چاپ شده در این سال‌ها بسیار اندک و نشان‌دهنده فعالیت کم ناشران این استان است؛ البته همجواری و فاصله کم با دو استان پرتوان در کار چاپ و نشر کتاب یعنی استان قم و تهران و چاپ کتاب‌های استان مرکزی در این دو استان همسایه و عضویت ناشران این استان در اتحادیه ناشران قم و گاه تهران از میزان دقت و برآورد صحیح آمار کتاب‌های چاپ شده در استان می‌کاهد. بیشتر ناشران این استان به معنای حقیقی کلمه ناشر نیستند و بیشتر، سفارش نویسندگان را انجام می‌دهند.

۲. بالاترین شمارگان کتاب‌های منتشر شده نیز متعلق به حوزه دین و مذهب با ۲۲۰۰۰۰ جلد (۲۴/۴ درصد) و علوم محض با شمارگان ۱۲۲۰۰۰۰ (۱۵/۷ درصد) است. متوسط شمارگان کتاب در حدود ۱۰۰۰ نسخه در هر عنوان است که شمارگانی بسیار پایین برای هر عنوان شمرده می‌شود. این استان مهاجرپذیر با جمعیت دانشجویی ۷۵۰۰۰ نفری و جمعیت بالای یک میلیون نفر که بیشترشان جوان هستند (نیروی فعال و کارگر شاغل در بخش صنعت و کارخانه‌های استان مرکزی) از نظر سطح کتابخوانی و سرانه مطالعه در سطح بسیار پایینی قرار دارند، که نشان‌دهنده وضعیت اقتصادی پایین مردم، پایین بودن سطح فرهنگ عمومی، عدم نقش واقعی کتاب در زندگی روزمره مردم و بی‌انگیزگی و بی‌علاقگی به دانش‌پژوهی و تحقیق است. در کل، شمارگان کتاب، مسئله‌ای اجتماعی، عمومی، فرهنگی و متأثر از

بر اساس داده‌های این جدول، بیشترین ناشران یعنی ۱۲ نفر (۶۰ درصد) از همه موارد ذکر شده برای توزیع کتاب‌ها استفاده می‌کنند و تنها ۱ نفر (۵ درصد) از ناشران از روش مبادله، کتاب‌های خود را توزیع می‌کنند.

پرسش ۳: تاجه میزان نهاد های مر بوط بر روند کاری ناشران استان مرکزی تأثیر دارند؟

جدول ۵: توزیع فراوانی نظر ناشران در مورد سیاست‌های حمایتی وزارت ارشاد از آنان

سیاست‌های حمایتی وزارت ارشاد	تعداد	درصد
بسیار زیاد	۲	۱۰
متوسط	۱۳	۶۵
زیاد	۳	۱۵
بسیار ضعیف	۱	۵
بدون پاسخ	۱	۵
جمع	۲۰	۱۰۰

بر اساس این داده‌ها ۱۳ نفر (۶۵ درصد) ناشران سیاست‌های حمایتی وزارت ارشاد را در حد متوسط می‌دانند. ۱ نفر (۵ درصد) از آنان این سیاست‌ها را در حد بسیار ضعیف می‌دانند.

جدول ۶: توزیع فراوانی تأثیر نهادهای بر روند نشر استان

تأثیر نهادهای بر روند رشد وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	تعداد	درصد
حوزه‌های علمیه	۲۰	۶۸/۹
سازمان تبلیغات اسلامی	-	-
سازمان‌های غیر دولتی	-	-
اتحادیه ناشران	۸	۲۷
سایر موارد	-	-
بدون پاسخ	۱	۳/۴
جمع	۲۹	۱۰۰

ناشران و کتابفروشان تأثیر سیاست‌های حمایتی و توجه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بر کار خود و وضعیت نشر استان را از هر نهاد دیگر بیشتر می‌دانند، سر و سامان دادن به اتحادیه یا تعاونی مستقل و فعال برای ناشران که وابستگی آنها را به اتحادیه ناشران قم و تهران قطع کند، سهمیه کاغذ، وام و دیگر یارانه‌های دولتی را جذب کند تا فعالیت ناشران این استان در خودشان باشد این خواست‌های ناشران است که با همکاری وزارت ارشاد امکان‌پذیر می‌باشد

می‌دانند و این مسئله ناشی از وضعیت نامطلوب نشر استان است. ۷. تخصصی کردن کتابفروشی‌ها مورد توافق نیمی از کتابفروشان است. در شهرهای بزرگ با ناشران متعدد در حوزه‌های مختلف و موضوعات مختلف می‌تواند مؤثر و جوابگو باشد. در نشر استانی، بویژه نشر با درصد پایین عناوین و شمارگان منتشر شده و تعداد کم کتابفروشی‌ها و کتابخانه‌ها نمی‌تواند منافع اقتصادی کتابفروشان و ناشران را تأمین می‌کند. پس تخصصی کردن کتابفروشی‌ها، در حال حاضر در نشر استانی کشور ما مناسب نیست.

۸. وضعیت و جایگاه نشر الکترونیکی نیز در استان مرکزی جایگاه پایینی است. ناشران این استان تقریباً با نشر الکترونیکی هیچ آشنایی و سنجیتی ندارند. تنها سه نفر از ناشران - آن هم کمتر از ۲۵٪ - از محصولاتشان نشر الکترونیکی است. استفاده از فناوری و دستاوردهای آن موجب سهولت و سرعت و کیفیت بهتر کارها آن هم در مقوله‌ای مانند چاپ و نشر کتاب است؛ ولی متأسفانه ناآشنایی با این نوع نشر، موجب استفاده کمتر از آن در این استان و بقیه ناشران شهرستانی است

پیشنهادها

۱. توجه و عنایت خاص دولت بویژه مسئولان وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی به نشر استانی یا نشر شهرستانی و از بین بردن تبعیضات موجود در حوزه صنعت نشر کتاب، از جمله مجوز گرفتن برای نشر کتاب از اداره کل ارشاد همان استان مربوط برای تمام استان‌ها، برقراری عدالت در توزیع امکانات سهمیه‌ها، وام‌ها و یارانه‌ها در تمام سطح کشور، از دور یا نزدیک به مرکز کشور پیشنهاد می‌شود.
۲. ایجاد یک پایگاه اطلاعاتی یا یک نظام اطلاع‌رسانی کارآمد در رابطه با امکانات و تجهیزات موجود از جمله چاپخانه‌های استان، تعداد ناشران، امکانات آنها و تمامی اطلاعاتی که به برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های مناسب در راستای وضعیت نشر استان اتخاذ شود.
۳. دوره‌های آموزشی فنی و حتی تخصصی نشر در مدارس و مراکز فنی و حرفه‌ای استان راه‌اندازی شود، تا هم از نظر اشتغال‌زایی کمکی به مسئله بیکاری استان باشد و هم صنعت نشر در این استان به داشتن متخصصان نشر شکوفا شده و جوابگوی نیاز دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و تمامی کتابخوانان این استان باشد.
۴. آثار ناشران و نویسندگان استان در شبکه استانی و محلی صدا و سیما به طور منظم معرفی و تبلیغ رایگان و حتی نقد شود، برنامه‌های تشویقی برای نویسندگان و ناشران پیش‌بینی شود تا کمکی به سمت فرهنگی شدن سلیقه‌ها و علاقه‌های مردم باشد.
۵. نشریات محلی استان نیز می‌تواند با معرفی آثار نویسندگان استانی در رابطه با نشر، گزارش‌های مقالات، طرح‌ها و پژوهش‌های مرتبط با صنعت نشر و کتاب، اطلاعات جامعی از مسائل نشر استان در نشریه خود بگنجانند و یا دست‌کم یک نشریه در این رابطه زیر نظر وزارت ارشاد منتشر شود.
۶. برگزاری نمایشگاه‌های فصلی و استانی کتاب و دادن جوایز و امتیازات قابل اعتنا به شرکت‌کنندگان در نمایشگاه در راستای و ترغیب ناشران و کتابفروشان و ایجاد انگیزه و علاقه در آنان و جبران

عوامل اقتصادی است.

۳. وضعیت توزیع و پخش کتاب در سطح استان از نظر ناشران بسیار آشفته و بدون هماهنگی و مدیریت لازم است. هر ناشری خود به گونه‌ای این توزیع را انجام می‌دهد و به علت نداشتن تخصص در این زمینه، با اتلاف وقت، انرژی و هزینه هنگفت هنوز در توزیع ناکام هستند. مشکل توزیع و پخش کتاب یکی از مشکلات حل‌نشده ناشران است. آنها ماه‌ها بعد از اتمام و چاپ کتاب‌ها باید منتظر باشند تا کتاب‌های به فروش نرفته را از طریق به فروش برسانند.
۴. کتابفروشی در سطح استان، اگر به صورت تک‌محصولی و فروش کتاب به تنهایی باشد، شغلی بسیار کم درآمد با عایدی ناچیز است. تنها کتابفروشان که کتاب‌های کنکور و تست و کمک درسی را ارائه می‌دهند، درآمد مناسبی دارند و بقیه کتابفروشان در بازار فروش کتاب سودی ندارند.
۵. ناشران و کتابفروشان تأثیر سیاست‌های حمایتی و توجه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بر کار خود و وضعیت نشر استان را از هر نهاد دیگر بیشتر می‌دانند، سر و سامان دادن به اتحادیه یا تعاونی مستقل و فعال برای ناشران که وابستگی آنها را به اتحادیه ناشران قم و تهران قطع کند، سهمیه کاغذ، وام و دیگر یارانه‌های دولتی را جذب کند تا فعالیت ناشران این استان در خودشان باشد این خواست‌های ناشران است که با همکاری وزارت ارشاد امکان‌پذیر می‌باشد.
۶. رضایتمندی ناشران و کتابفروشان از وضعیت نشر استان مطلوب نیست. بیشتر ناشران برای کسب خود مجوز موقت دارند که ثبات و امنیت شغلی را مختل می‌کند. بیشتر آنان عضو اتحادیه ناشران نیستند، چون اتحادیه مستقل و قوی که خواسته‌هایشان را برآورد کنند، ندارند. کتابفروشان نیز در بیشتر موارد با فروش کتاب به تنهایی منافع مادیشان تأمین نمی‌شود و آنها نیز از اتحادیه خود رضایت نسبی دارند، در کل، این دو قشر حرفه خودشان را غیراقتصادی

سادى و بى‌رونقى موجود بازار كتاب.
 ۷. پيش‌خرید كتاب توسط وزارت ارشاد از ناشران و اهدای آن به كتابخانه‌های عمومی و حتی تخصصی در سطح استان، در راستای غنا بخشیدن به كتابخانه‌ها و حمایت از ناشران و نویسندگان.
 ۸. وارد کردن تجهیزات و دستگاه‌های پیشرفته چاپ و نشر به استان و در اختیار قرار دادن آنها به ناشران و دادن تسهیلات مادی در جهت خریداری دستگاه‌ها و همچنین آموزش دادن کار با این دستگاه‌ها و آشنایی با فناوری و دستاوردهای جدید نشر توسط دستگاه‌های دولتی برای ناشران.
 ۹. جدا کردن ناشر از کتابفروشی و مشخص شدن مرز بین این دو حرفه، برای تعارض‌های کمتر و تنظیم آیین‌نامه‌های مناسب‌تر برای هر صنف به طور جداگانه است.

پى‌نوشت

* mehrsunny@yahoo.com

1. Firdaus Ahmad. A'azam, 1995 "publishing in Malaysia"
2. Henry Chakava, 1996. "Kenya publishing: independence and dependence."
3. "Publishing in Scotland." 1997. Scottish Publishers Association, Edinburgh.

منابع

16. Ahmad-Sheikh, Rafia. (1998), "Book publishing in Pakistan." Pakistan Library Bulletin, vol 20, No 1.
17. Azam, Firdaus Ahmad. (1995), "publishing in Malaysia: a study of marketing environment and influences on readership behavior." Ph.D. dissertation University of Stirling. Available on: www.lib. Umi. Com
18. Boggs, Jeffrey_ steven. (2005), "The geographical of competitive advantage and specialization among book publishing houses in Frankfurt-am-Main and Berlin (Germany). Ph.D. dissertation, University of California, losangeles Available on: www.lib.umi.com/dissertation/fullcit
19. Chakava, Henry. (1996), "Kenya Publishing : Independence and dependence". Available on: www.bc.edu/bc.org
20. Publishing in Scotland. (1997): reveling the wealth of the industry. Scottish publishers Association, Edinburgh, Library Review volume 46 Number 7

۱. آذرنگ، عبدالحسین. گام اصلی در نشر کتاب. تهران: اتحادیه ناشران و کتابفروشان تهران، ۱۳۸۰.
۲. آذرنگ، عبدالحسین. مبانی نشر کتاب. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی و دانشگاه (سمت)، ۱۳۸۳.
۳. اوصیا، فاطمه بیگم. «بررسی وضعیت نشر و توزیع کتاب در استان مازندران در سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۲»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد، ۱۳۸۴.
۴. باب الحوائجی، فهیمه، آشنایی با مبانی چاپ و نشر. تهران: تکوک زرین، ۱۳۸۱.
۵. پاول، رونال. روش‌های اساسی پژوهش برای کتابداران. ترجمه نجلا حریری. تهران: مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۹.
۶. پورممتاز، علیرضا. فرهنگ جامع چاپ و نشر. تهران: مؤسسه نمایندگان‌های فرهنگی، ۱۳۷۲.
۷. حرری، عباس. اطلاع‌رسانی، نگرش‌ها، پژوهش‌ها. تهران: کتابدار، ۱۳۷۴.
۸. حسینی، محمدرضا. «بررسی وضعیت نشر کتاب در استان خراسان (۱۳۷۳-۱۳۷۷) و ترسیم وضعیت مطلوب». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۷۸.